

МЕТОДИКА ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ІНІЦІАТИВНОСТІ ПІДЛІТКІВ У ДИТЯЧОМУ ГРОМАДСЬКОМУ ОБ'ЄДНАННІ

У статті розглянуто питання формування соціальної ініціативності підлітків у дитячому громадському об'єднанні. Представлено логіку організації формувального етапу дослідження теми НДР лабораторії дитячих об'єднань Інституту проблем виховання НАПН України. Розкрито зміст, форми і методи формування соціальної ініціативності підлітків у дитячому громадському об'єднанні.

Ключові слова: дитячі об'єднання, соціальна ініціативність, соціальна активність, дитячі ініціативи, соціальна відповідальність, підлітки, діяльність.

Розвиток соціальної ініціативності підлітків як значущої інтегрованої якості особистості є пріоритетним завданням у вихованні підростаючого покоління. Другий рік поспіль колективом лабораторії дитячих об'єднань Інституту проблем виховання НАПН України досліджується тема НДР «Формування соціальної ініціативності підлітків в дитячому об'єднанні». Важливість проблеми зумовлена її актуальністю, виходячи з розгляду соціальної ініціативності як вияву вищої форми соціальної активності людини, як важливого складника становлення конкурентоздатної та конкурентоспроможної особистості.

Сьогодні в Україні зареєстровано (дані Державної служби статистики України на 01.01.2014 р.) 1610 дитячих громадських організацій, 1315 із них діють зі статусом юридичної особи, 295 легалізували роботу шляхом повідомлення про свою діяльність, 10 (десять) дитячих громадських організацій мають всеукраїнський статус. У площині дитячого руху значну кількість дитячих громадських об'єднань становлять об'єднання старшокласників учнівського самоврядування загальноосвітніх навчальних закладів, яких, за даними МОН України, налічується 16000.

У процесі дослідження теми зазначеної НДР передбачається здійснення аналізу та порівняння виявлення соціальної ініціативності підлітків-членів дитячих громадських об'єднань, співтовариств різновекторного спрямування (скаутів, юних екологів, юних рятувальників, учнівського самоврядування, творчих дитячих організацій), що сьогодні відображає активну громадську позицію зростаючих особис-

тостей, а в недалекому майбутньому має позитивно вплинути на життєві долі та пріоритети свідомої частини українського громадянського суспільства.

Проблеми соціальної ініціативності у різні історичні періоди досліджували українські та зарубіжні вчені, зокрема: М. Богуславський, Т. Борисова, М. Галагузова, М. Говоров, С. Гіль, С. Леснікова, Л. Новікова, І. Тигрова, Р. Немов, О. Погоніна, І. Плотнік, М. Степашов, С. Тетерський та інші. Педагогічна теорія та практика 70-90-х років минулого століття свідчить про значний науковий інтерес до охрначеної проблеми. На жаль, у новітній період української історії та педагогічної науки проблема формування соціальної ініціативності підлітків не була предметом ґрунтовного аналізу українських науковців загалом та у діяльності дитячих громадських організацій і об'єднань зокрема.

Метою статті є висвітлення проблеми формування соціальної ініціативності підлітків у межах реалізації теми НДР лабораторії дитячих об'єднань, зокрема обґрунтування логіки формувального етапу дослідження.

Логіка формувального етапу експериментально-дослідної роботи спирається на результати ґрунтовного аналізу напрацьованого наукового доробку та сучасного стану проблеми, результатів констатувального експерименту наукового дослідження. Відтак, ми визначаємо *соціальну ініціативність* як інтегровану якість особистості, що відображає готовність суб'єкта до самостійного висування, пропагування та практичної реалізації соціально значущої ідеї.

За результатами опитування підлітків дитячих об'єднань (усього 351 особа, з них 242 дівчат, 109 хлопців) встановлено, що формування ініціативності як важливої особистісної якості підлітки пов'язують насамперед із відповідальністю (13,38%), наполегливістю (10,42%), рішучістю (11,71%), креативністю (10,91%), упевненістю у власних силах (9,06%), оптимізмом (7,71%) та доброзичливістю. Прояв власної ініціативи підлітків в дитячих громадських об'єднаннях дає змогу набути певних якостей та досвіду, зокрема 17,73% відчувають задоволення від реалізації ініціативних соціальних дій, 18,17% стають упевненішими у собі, 11,92% подобається брати на себе відповідальність, 16,72% подобаються позитивні зміни в результаті соціальної діяльності, 14,39% подобається бути лідером. Кожен третій опитаний підліток вірить у власні можливості та в те, що саме від їхніх рішень залежить розвиток

подій у суспільстві. Водночас таким же є і відсоток підлітків, які вважають, що від них нічого не залежить і вони не можуть впливати на подальші події свого життя. Аналіз результатів виявив у сукупності середні показники за розвитком самоуправління в дитячих колективах, які склали експериментальну базу дослідження.

Аналіз опитування 196 дорослих лідерів, координаторів дитячих об'єднань засвідчив, що 20% респондентів визначають ініціативність як якість рішучої вольової особистості, притаманну ерудованим людям з певними поглядами на життя, прагненням до дій, активною участю у діяльності — 26,6%; здатність до формування нових ідей, уміння поставити завдання, знайти шляхи розв'язання, проаналізувати та зробити висновки — 26,6%. Водночас стримуючим фактором у розвитку ініціативності підлітків дорослими виокремлюються: 20,24% — незацікавленість держави у вихованні такої якості, 18,75% — відсутність у дітей необхідних знань та досвіду діяльності, 18,45% — відсутність бажання у виявленні ініціативи, 16,67% через стримування ініціативи дітей з боку дорослих.

У контексті реалізації теми дослідження важливо зазначити, що виховання соціальної ініціативності передбачає насамперед перетворення діяльності дітей за підтримки дорослих на самодіяльність, розвиток творчих та соціальних умінь, допомогу дітям у побудові власної життєдіяльності та особистісному зростанні.

Зважаючи на вік учасників, підлітки потребують можливості самореалізації в суспільно значущій діяльності, участь в якій надає їм впевненості у власних силах, можливості набути особистісного та громадського статусу, важливого соціального досвіду. У контексті дослідження важливою є думка М. Богуславського про те, за яких умов соціальна ініціатива набуває ознак соціальності. Її каталізатором виступає первинна ініціатива суб'єкта: а) яка спрямовується безпосередньо на перетворення навколишнього середовища; б) коли до ініціативних дій залучаються інші члени соціуму.

Отже, у соціальній ініціативі об'єднується індивідуальне і суспільне, а їхня злагодженість залежна від ступеня розвитку соціальних відчуттів, переживань та емоцій, які відображають ставлення до себе, суспільства, інших людей та діяльності. Тому є сенс розглядати соціальну ініціативу як особистісну і суспільну якість, як потребу до зміни або перетворення дійс-

ності, як мотив діяльності. Аналіз опитування підлітків щодо мотивів їхньої участі у діяльності виявив найбільш переважними особистісні мотиви (35,7%), мотиви відчуття єдності колективу (34,75%), престижу у діяльності (30,3%).

За результатами констатувального етапу експерименту підтверджено, що доцільно розглядати ініціативність як передумову розвитку важливих якостей особистості і як результат виховання. Відтак, наш науковий інтерес перебуває, з одного боку, у площині формування соціальної ініціативності як особистісної якості та прояву індивідуальної ініціативи, а з іншого — реалізації колективної ініціативи як одного із видів соціального результату діяльності дитячого об'єднання.

Результати НДР передбачають експериментальну перевірку соціально-педагогічних умов, сприятливих для формування соціальної ініціативності дітей, розроблення та апробацію методики формування соціальної ініціативності підлітків у дитячому об'єднанні. Оскільки предметом дослідження визначено змістово-технологічне забезпечення та соціально-педагогічні умови формування соціальної ініціативності підлітків у дитячому об'єднанні, доцільними педагогічними умовами визначено: змістово-технологічне забезпечення процесу; практика реалізації принципів самоуправління та самоорганізації ДГО; використання технологій соціального проектування та фандрайзингу; соціальне партнерство, соціально-педагогічна підтримка дитячих соціальних ініціатив органами державної влади, бізнес-структурами.

Відповідно, методика формувального експерименту складається з шести векторів, які містять набір методів виховного впливу і пропонуються для апробації у діяльності дитячого громадського об'єднання чи організації: 1. «Соціальна ініціативність: готовність до соціальних дій». 2. «Самоуправління та самоорганізація!!!» 3. «МИ-Колектив». 4. «Соціальне проектування — реальність та солідарна активність дітей». 5. «Імідж сучасного лідерства». 6. «Фандрайзинг як інновація соціального партнерства».

У межах визначених векторів для досягнення мети формувального експерименту передбачено використання різних *форм і методів роботи*, таких як: круглий стіл, групова дискусія, міні-лекція, тренінг, бесіда, розповідь, ділова та рольова гра, роз'яснення, етична бесіда, навіювання, доповідь, приклад, проект, ігри на інтенсивну фізичну взаємодію, методи аналізу проблемних ситуацій та морального вибору та ін.

При цьому перевага віддаватиметься використанню активних методів взаємодії, зокрема роботі в парах, трійках «Двачотири – всі разом», «Ротаційні змінні трійки», «Карусель», «Акваріум», «Ажурна пилка», «Прес» та інші, які не тільки надають знання, а й залучають підлітка до активного розмірковування над проблемою, емоційного реагування, розвитку мислення тощо.

Доцільним у формування соціальної ініціативності є низка педагогічних методів: переконання для формування поглядів, уявлень, обміну інформацією, з використанням методу навіювання, розповіді, діалогу, доведення; вправління для стимулювання позитивних мотивів, доручення, вимоги, змагання, створення ситуацій успіху; оцінки і самооцінки для оцінювання вчинків, стимулювання діяльності, допомоги у самореалізації; критики та заохочення, зауваження, покарання, створення ситуацій довіри для формування контролю, самокритики і самоконтролю.

Важливим у розвитку соціальної ініціативності в умовах дитячого об'єднання є використання методів організації діяльності і формування досвіду поведінки (вправи, привчання, доручення, педагогічна вимога, суспільна думка, виховні ситуації, метод соціальних спроб і ролей, рефлексії та ін.) а також методи стимулювання (змагання, заохочення, покарання, публічної подяки тощо). Використання таких активних методів, як: вирішення соціальних і педагогічних завдань, аналіз проблемних ситуацій, операційно-рольові ігри, ділові ігри, метод соціального проектування тощо дасть змогу оптимізувати процес пізнання членами дитячих об'єднань сутності й особливостей формування та значення у житті людини соціальної ініціативності. Зокрема, сприятиме розвитку творчого планування членів дитячих об'єднань як запоруки ефективного об'єднання та реалізації соціальних ініціатив у дитячому об'єднанні; знаходженню креативних підходів до вирішення нестандартних ситуацій, шляхів і об'єктів докладання своїх сил і творчої енергії на користь соціуму.

У впровадженні змістово-технологічного забезпечення чільне місце посідатимуть власні авторські доробки лідерів, методики, форми, методи, соціальні проекти та ініціативи, а також усталені традиції, які мають місце у соціальній практиці дитячих громадських об'єднань чи організацій різного спрямування, які можна буде презентувати з досвіду діяльності.

Щодо другої умови, а саме реалізації принципів самоуправління та самоорганізації, опитування засвідчило, що 21,30% дорослих вважають значущою організацію дитячого самоуправління та самодіяльності. У реалізації соціальної ініціативи підлітків є надзвичайно важливим для дорослих зрозуміти, віднайти шляхи та створити умови для реальної дитячої ініціативи, розширювати межі соціального партнерства виховних систем. Соціальна роль, позиція дорослого в об'єднанні потребує змін від керівної організаторської до партнерсько-допоміжної. Грунтуючись на наукових поглядах І. Д. Бега, зауважимо, що тільки гуманістична позиція дорослого може створити умови для соціально просторової спільноти дітей і дорослих, сходження дитини до успіху через переживання позитивних емоцій, задоволення діяльністю, в якій повною мірою реалізується самостійність та ініціативність дитини. Самоуправління — це діяльність, основою якої є ініціатива, самодіяльність, активність, започаткування нового відповідно до наявних потреб певної громади, де діти виступають реальними ініціаторами і новаторами. Результати констатувального експерименту засвідчили про розвиток самоуправління в майже всіх залучених до теми НДР організаціях нижче середнього рівня. Слід зазначити, що цей провідний принцип має бути основоположним у дитячому громадському об'єднанні, через нього має вирішуватися весь комплекс завдань, змісту, діяльності, прав, традицій у просторі реальної життєдіяльності дитячої спільноти.

Важливим стане порівняння досвіду самоуправлінської діяльності в дитячих громадських об'єднаннях різного спрямування, плануванні та аналізі діяльності дитячих об'єднань, існуючої системи обов'язків і доручень, роботи вибірних та розпоряджувально-виконавчих органів (їх періодичність, доцільність, роль дорослого), організації колективних творчих справ, існування партнерських зв'язків тощо. Цей досвід потребує узагальнення і популяризації для більшості сьогодні існуючих і в майбутньому створених дитячих спільнот. Необхідною нормою є взаємодія дітей і дорослих, що основана на рівноправній позиції дитини і дорослого у співуправлінні, діалозі, партнерстві для досягнення суспільних цілей. А відтак, важливим у плануванні діяльності, виробленні загальних вимог, перспектив, критеріїв оцінки індивідуальної і колективної діяльності є врахування позиції кожного учасника дитячого об'єднання.

Стосовно третьої умови використання технологій соціального проектування та фандрайзингу, то, як свідчать результати досвіду, опитування дітей, члени дитячих об'єднань практично не залучаються до розроблення проектів, програм, які подаються на гранти та державну підтримку. Великий резерв є у організацій щодо залучення коштів на реалізацію та втілення своїх ідей у партнерстві з іншими організаціями та інституціями. Проекти часто створюються «для дітей» і «за дітей», але без їхньої безпосередньої участі. Відповідно до особливостей віку, підлітки прагнуть бути авторами, а не тільки залучатися до певної діяльності. Простір «соціальних ролей і спроб», яким за усіма складовими є дитяче громадське об'єднання, має стати реальним і дієвим механізмом суб'єктивізації у діяльності. Саме тому розширення та вдосконалення фандрайзингової активності дитячих громадських об'єднань і організацій має стати підґрунтям для реалізації соціальних ініціатив дитячого об'єднання.

Щодо четвертої умови, а саме соціального партнерства, соціально-педагогічної підтримки дитячих соціальних ініціатив органами державної влади, бізнес-структурами — результат опитування дорослих засвідчив (23,17% респондентів) необхідність партнерської взаємодії з різними соціальними інституціями. Сьогодні дитячим громадським організаціям важливо ініціювати на всіх рівнях розширення партнерських зв'язків. Соціальне партнерство виховних систем передбачає кооперацію виховних можливостей освітніх та інших соціальних структур, інституцій, організацій, органів управління щодо забезпечення, організації та регулювання соціально важливої і значущої для дітей та учнівської молоді діяльності. Ураховуючи особливості підліткового віку, провідними видами діяльності цього періоду є суспільно корисна, соціально значуща та індивідуально-особистісна. Саме ці види діяльності є способом формування соціального мислення, соціального інтересу, розвитку соціальної активності та ініціативності зростаючої особистості. Не повною мірою реалізованими у діяльності дитячих громадських об'єднань (організацій) є залучення дітей до вирішення болючих проблем дітей, забезпечення права вибору тих видів діяльності, які б сприяли саморозвитку, самореалізації, розвитку індивідуальності. Зокрема, потребує розширення та підтримки органами державної влади, бізнес-структурами реалізація соціальних проектів, програм, практико-орієнтовних дій, акцій на рівні

району, міста, що ініціюються дитячими і молодіжними громадськими організаціями, або делегування їм частини важливих повноважень у справах захисту прав й інтересів дітей.

Не буде перебільшенням відзначити важливу роль дорослого у вихованні соціальної ініціативності підлітків, діяльність якого в процесі соціальної взаємодії виступає каталізатором позитивних змін у свідомості й поведінці вихованця, обрання ним правильної позиції, визначення своєї життєвої стратегії тощо. Дієвими способами впливу може стати система доведень (переконання), що обґрунтовують висунуті побажання та пропозиції, а також навіювання, що допомагає зняти певні фільтри, які виступають бар'єрами до нового знання та гальмують реалізацію власних потенційних можливостей. Важливе значення може мати педагогічний засіб прикладу, зразку для наслідування в алгоритмі «зразок-вчинок-дія», а також емоційного зарядження, коли відбувається певне копіювання, повторення у власному житті підлітків позитивних, ініціативних дій і якостей, діяльності іншої людини.

Формування соціальної ініціативності як особистісної якості є важливою передумовою досягнення бажаного результату завдяки наполегливій праці і власній активності, напруження умінь вирішувати складні проблеми, готовності до життя за сучасних мінливих обставин. У такому сенсі розглядаємо ініціативність як передумову розвитку важливих якостей особистості і як результат виховання.

Література

1. Бех І.Д. Особистість у просторі духовного розвитку : навч. посіб. / І.Д. Бех. — К. : Академвидав, 2012. — 256 с. — (Серія «Альма-матер»).
2. Богуславский М.В. Детское движение в России: между прошлым и будущим : монография / М.В. Богуславский. — Тверь : Научная книга, 2007. — 112 с.
3. Данілова А. П. Модель педагогічної підтримки студентської соціальної ініціативи в проєктній діяльності / А. П. Данілова // Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді : зб. наук. пр. — Кам'янець-Подільський : Видавець ПП Зволейко Д. Г., 2012. — Вип. 16, кн. 2. — 384 с.
4. Окушко Т.К. Формування соціальної ініціативності підлітків у дитячому громадському об'єднанні / Т.К. Окушко // Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді : зб. наук. праць. — Кіровоград : Імекс-ЛТД. — 2013. — Вип. 17, кн. 2. — С. 44-52.
5. Особливості формування світоглядної позиції особистості в умовах дитячого об'єднання : монографія / Окушко Т.К., Безпалько О.В., Петрович Ж.В., Чорна К.І. — Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2013. — 260 с.

6. Як сформувати світоглядну позицію особистості в дитячому об'єднанні: метод. посіб. / О. В. Пащенко, Н. В. Чиренко, К. І. Чорна [та ін.]; наук. ред. Т. К. Окушко. — Кіровоград: Імекс-ЛТД, 2013. — 200 с.

В статье рассмотрены вопросы формирования социальной инициативности подростков в детском общественном объединении. Представлена логика формирующего этапа исследования темы НИР лаборатории детских объединений Института проблем воспитания Национальной академии педагогических наук Украины. Раскрыто содержание, формы и методы формирования социальной инициативности подростков в детском общественном объединении.

Ключевые слова: детские объединения, социальная инициативность, социальная активность, детские инициативы, социальная ответственность, подростки, деятельность.

T. K. Okushko

The Methods of Formation of Adolescents' Social Initiative in Children's Public Association

The Institute of Problems of Education of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine (9 Berlynskooho Str., Kyiv, Ukraine).

The article deals with the content, forms and methods of forming social initiative of teenagers in children's organizations. The subject of the research is the semantically-technological provision and socio-pedagogical conditions of forming social initiative of teenagers in children's organizations; comparison of the content and results of activity of children's associations of different directions in forming social initiative; realization of social initiatives of teenagers. In the article, pedagogical conditions of formation of adolescents' social initiative in children's association are defined; the logic of the forming stage of the research conducted by the laboratory of children's associations of the Institute of Problems on Education is presented. The content, forms and methods of forming social initiative of teenagers in children's organizations are scientifically substantiated.

Keywords: children's associations, social initiative, social activity, children's initiatives, social responsibility, adolescents, activity.

References

1. Bekh, I. D. (2012). Osobystist u prostori dukhovnoho rozvytku [Personality in the space of spiritual development]. Kyiv: Akademydav.
2. Boguslavskii, M. V. (2007). Detskoe dvizheniie v Rossii: mezhdru proshlym i budushchim [Children movement in Russia: between past and future]. Tver: Nauchnaia kniga.
3. Danilova, A. P. Model pedahohichnoi pidtrymky studentskoi sotsialnoi initsiatyvy v proektnii diialnosti [A model of pedagogical support of students' social initiative in project activity]. In Teoretyko-metodychni problemy vykhovannia ditei ta uchnivskoi molodi: Issue 16, book 2 (384 p.). Kamianets-Podilskyi: Zvoleiko D. H.
4. Okushko, T. K. (2013). Formuvannia sotsialnoi initsiatyvnosti pidlitkiv u dytiachomu hromadskomu obiednanni [The formation of social initiative of teenagers in children's public association] In Teoretyko-metodychni problemy vykhovannia ditei ta uchnivskoi molodi. (pp. 44-53). Kirovograd: Imeks-LTD.

5. Okushko, T.K., Bezpalko, O.V., Petrochko, Zh. V. & Chorna, K.I. (2013). Osoblyvosti formuvannia svitohliadnoi pozytsii osobystosti v umovakh dytiachoho obiednannia [Features of formation of the ideological position of the individual in terms of children's association]. Kyiv: Imeks-LTD.
6. Pashchenko, O. V., Chyrenko, N.V., Chorna, K.I. & others. Yak sformuvaty svitohliadnu pozytsiiu osobystosti v dytiachomu obiednanni [How to form a worldview of personality in children's association]. Kirovohrad: Imeks-LTD.